

NAPOLEON
Van strateeg tot keizer

JOHAN OP DE BEECK

NAPOLEON

DEEL 1: VAN STRATEEG TOT KEIZER

Manteau

© 2014 Uitgeverij Manteau / Standaard Uitgeverij nv,
Rijnkaai 100/A11, B-2000 Antwerpen en Johan Op de Beeck

www.standaarduitgeverij.be
info@standaarduitgeverij.be

Vertegenwoordiging in Nederland
New Book Collective, Amsterdam
www.newbookcollective.com

Eerste druk mei 2014
Tweede druk januari 2015
Derde druk maart 2015
Vierde druk juni 2015
Vijfde druk juli 2015
Zesde druk oktober 2015
Zevende druk december 2016
Achtste druk januari 2018
Negende druk maart 2019

Omslagontwerp: Herman Houbrechts
Vormgeving binnenwerk: Aldus
Foto achterplat: Koen Broos

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op welke wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Bij het achterhalen van de auteursrechten van de illustraties is met grote zorgvuldigheid te werk gegaan. Als er niettemin onvolkomenheden zouden worden geconstateerd, dan zal de uitgeverij daarvan graag op de hoogte worden gesteld.

Ondanks alle zorg die aan de samenstelling van de uitgave werd besteed, kan de redactie of de auteur noch de uitgever aansprakelijkheid aanvaarden voor eventuele schade die zou kunnen voortvloeien uit enige fout die in deze publicatie zou kunnen voorkomen.

ISBN 978 90 223 3602 1
D/2019/0034/56
NUR 680

Inhoud

	INLEIDING	7
1	CORSICA	16
2	DE TOESCHOUWER	35
3	DE ONTAARDE REVOLUTIE	60
4	REDDER VAN DE REPUBLIEK	88
5	ZEGE EN VERDRIET	104
6	DE GENERAAL-POLITICUS	127
7	OP NAAR INDIË	147
8	DE TERUGKEER	173
9	DE COUP	209
10	DE EERSTE CONSUL	241
11	WILLEN IS KUNNEN	279
12	BONAPARTE IN DE LAGE LANDEN	358
13	MOORD EN VERGELDING	392
14	DE KEIZER VAN DE REPUBLIEK	414
	DANKWOORD	469
	EINDNOTEN	471
	BIBLIOGRAFIE	479
	REGISTER	485
	STAMBOOM VAN DE FAMILIE BONAPARTE	492

Buonaparte

INLEIDING

Staat Napoleon op zijn plaats in de top drie van belangrijkste historische figuren, na Jezus en voor Mohammed? Dat was de vraag die een radiojournalist mij in het najaar van 2013 stelde. De berekening was gemaakt door Amerikaanse wetenschappers die een complex wiskundig model op deze kwestie hadden losgelaten. Ik heb toen geantwoord dat ik die top drie controversieel vind, maar Napoleon wel tussen de absolute toppers zie staan als het gaat om mensen die een blijvende maatschappelijke invloed hebben gehad in West-Europa. Je hebt geen algoritmen nodig om dat te weten. Als er tot op heden naar schatting 300.000 boeken over hem verschenen zijn, is dat omdat hij miljoenen mensen inspireert, nieuwsgierig maakt, ontzag inboezemt, verwondert maar vooral: omdat hij ertoe deed. Op de een of andere manier leeft het besef dat deze man buitengewoon was en het verschil heeft gemaakt. Hij was een kolossale figuur die moeiteloos standhoudt in de klasseringen ondanks alles wat er na hem in de afgelopen twee eeuwen is gebeurd.

Zijn ware betekenis ligt echter niet louter in wat hij voor en tijdens het keizerrijk gerealiseerd heeft, ook al zijn vele van zijn hervormingen vandaag nog relevant. Zijn rol is breder. Napoleon was de erfgenaam van de Franse Revolutie, drager van alle nieuwe ideeën die de moderne samenleving gestalte hebben gegeven. Zonder zijn vijftien jaar durende dominantie in Europa zou die nieuwe maatschappij vroegtijdig in de kiem gesmoord zijn, of in elk geval veel later en anderszins tot stand zijn gekomen. Dat is een van de prisma's waardoor ik het verhaal van Napoleon wilde bekijken. We zullen in deze biografie dan ook onderzoeken of en hoe hij die erfenis waardig is geweest.

Napoleon Bonaparte is een van de weinige historische personages die niemand koud laat. Je komt ze zelden tegen: mensen die vanuit een kansloze maatschappelijke positie opklimmen tot de allerhoogste, en daar bovendien de samenleving hertekenen. Controversieel is hij zeker. Naargelang zijn keizerschap evolueerde, was hij langzamerhand niet echt meer gericht op de vrijwaring van de idealen van de Franse Revolutie. Wat zijn oogmerk dan wel was, is het onderwerp van talloze boeken, studies en debatten die geen duidelijk antwoord hebben opgeleverd. Een glashelder project heeft Napoleon nooit neergezet. Wat hem bezielde was een complexe cocktail van politieke, idealistische en egoïstische motieven. Vast staat dat hij op veroveringstocht ging, waarbij er vaak duidelijke politieke doelen waren, maar nog vaker leek het veroveren een doel op zich. Vooral dat laatste beeld heeft een vaste plaats gekregen in het collectieve geheugen. We kennen hem, denken we. Ik persoonlijk heb pas echt met hem kennisgemaakt toen ik twee eerdere werken schreef over de laatste periode van zijn heerschappij (een boek over zijn epische veldtocht in Rusland in 1812 en een over zijn laatste honderd dagen als keizer en zijn einde in Waterloo). Of moet ik zeggen: ik leerde hem nuanceren, relativieren en tot op zekere hoogte begrijpen. Een zeer gelaagd personage met een levensloop die proeft als een Oost-Indisch gerecht. Verrassend, prikkelend en intrigerend. Voor mij een cocktail die naar meer smaakte.

Zodra je echter door het eerste laagje van Napoleon heen prikt, opent zich een complexe diepte. Het beeld dat we van hem hebben is door de jaren heen gevormd door een amalgaam van heroïsche epiek, legendes, haat, enthousiasme, feiten en verzinsels, vervat in uitzinnig veel historisch onderzoek. Die geschiedschrijving ervaarde ik als zeer wisselvallig. Ze was soms grondig en onbevangen, maar heel vaak ook minder grondig en zeer subjectief. Bovendien is ze vaak gekleurd al naargelang van de nationaliteit van de onderzoeker. Zelfs de directe getuigen zijn niet voor het volle pond betrouwbaar. Om te beginnen Napoleon zelf natuurlijk. Toen zijn rijk alleen nog in de herinnering

leefde en hij zijn laatste jaren inging, besteedde hij al zijn krachten aan het vervaardigen van zijn versie van de waarheid. Jarenlang dicteerde hij in zijn ballingsoord Sint-Helena dag in dag uit zijn memoires aan zijn metgezellen. Dat die waarheid subjectief zou zijn, wist hij, beoogde hij en gaf hij ook toe. 'De echte waarheden, mijn beste, zijn moeilijk te vinden in de geschiedenis', vertelde hij in 1816 in een lange monoloog aan zijn biograaf Las Cases. 'Er bestaan zoveel waarheden! Die historische waarheid die men zo graag aanvoert en die iedereen goed uitkomt, is niet meer dan een woord: ze bestaat niet op het ogenblik van de gebeurtenissen, in de hitte van tegengestelde passies. En indien men het er later toch over eens wordt, is dat omdat de belanghebbenden en de betrokkenen er niet meer zijn. Wat is dan die historische waarheid, voor het merendeel van de tijd? Niets meer dan een afgesproken fabel, zoals ooit iemand zei.'¹ Op Sint-Helena werd de geschiedenis door Napoleon zo gedetailleerd en deskundig in kaart gebracht dat zijn relaas een blijvende greep kreeg op ons historisch besef. Wie verkeerde er tenslotte in een betere positie om de saga van Napoleon te schrijven dan Napoleon zelf? Maar hij goot er uiteraard een sausje over. Dat deed iedereen in die tijd overigens. Vele Franse directe getuigen schreven hun memoires na de val van de keizer, in een periode waarin repressie woedde tegen alles wat bonapartistisch was en waarin boeken werden gelezen door een elite die veelal koningsgezind en antirepublikeins was. Leugens schreven ze zelden, interpretaties des te meer. En er liggen nog meer kraaienpoten op het pad van een Napoleonbiograaf.

In Frankrijk werd hij onmiddellijk na zijn ondergang verguisd en verketterd, om vervolgens in het tegendeel te vervallen. Het waren eerst koning Louis-Philippe (Franse koning van 1830 tot 1848) en nadien Napoleons neef Napoleon III (Franse keizer van 1852 tot 1870) die hun eigen rol en imago probeerden te koppelen aan die van hun illustere voorganger. Op die manier konden ze zichzelf in de bloemetjes zetten en hun politieke draagvlak verstevigen. In de tweede helft van de negentiende eeuw werd Napoleon Bonaparte dan ook

overmatig geromantiseerd. Er ontstond een keizerscultus. De aandacht ging daarbij vooral naar zijn militaire prestaties. Die waren ontzaglijk en door ze op te hemelen, trachtte Napoleon III de nationale trots op te hogen en zijn eigen internationale ambities geloofwaardig te maken. Het ware historische belang van Napoleon Bonaparte verdween daardoor in de nevelen van sagen en legenden. Van de weeromstuit hebben heel wat historici in de twintigste eeuw dat gemythologiseerde beeld proberen neer te halen. Het was een terechte poging om de geschiedkundige puntjes weer op de i te zetten. De slinger is daarbij vaak opnieuw helemaal naar de andere kant doorslagen. Napoleon werd buitensporig over de hekel gehaald, zijn bewind gedemoniseerd, zijn verwezenlijkingen genegeerd. Ook hendaagse Franse historici doen dat soms. Het beeld is er daardoor niet duidelijker op geworden, wel integendeel. Vaker dan men voor mogelijk houdt zijn Napoleonbiografieën geschreven vanuit vooringenomenheid, niet vanuit waarheidsdrang.

Tot vandaag lees je historici die alle gebruikelijke objectiviteitscriteria uit het oog verliezen als het over Napoleon Bonaparte gaat. Wat opvalt is dat ze meestal Brits zijn. Die Britse aversie is een oud zeer. Al in 1850 schreef de Amerikaanse auteur John Abbott verontwaardigd over de Britse manier van geschiedschrijving: ‘Het is duidelijk waarom men een karaktermoord op Napoleon pleegt’, aldus Abbott. ‘Hij werd terecht gezien als de vijand van de aristocratische privileges. De Engelse oligarchie was vastbesloten hem te vernietigen. Na Europa in een oorlog gestort te hebben gedurende een kwarteeuw was het zaak om aan de wereld en vooral aan de Britse bevolking – die haast bezweek onder de belastingen die deze oorlogen hadden veroorzaakt – te bewijzen dat hij een tiran was die vernietigd moest worden.’² Opvallend is dat je ook vandaag nog bij Britse auteurs een merkwaardige afwezigheid van objectiviteit ten aanzien van de figuur Napoleon constateert. Hij wordt afgedaan met gemeenplaatsen die rechtstreeks afstammen uit de propagandataal van de toenmalige vijand en overwinnaar. ‘Napoleon was geen gentleman. Hij was

verraderlijk, niet loyaal, amoreel, een bedrieger, een leugenaar en een geweldenaar',³ zo luidde de finale conclusie van een Britse historicus in 1994. In een heel recent werk wordt doodserieus geopperd dat de napoleontische oorlogen te verklaren zijn door Napoleons 'rusteloze aard'. Historische kritiek van piteus allooï. Vervang hier het woord Napoleon door pakweg 'taliban' of 'Arafat' en je weet waar je uitkomt. Nergens. 'De Britten trokken ten oorlog omdat ze het niet langer verdroegen door Bonaparte uitgedaagd en vernederd te worden, maar Bonaparte trok ten oorlog omdat hij er niet mee kon ophouden.'⁴ Zo simpel was dat voor de geschiedkundige Schroeder. Nog in 2002 schreef de vooraanstaande Britse historicus Paul Johnson een werk dat net zo goed uit de propagandamachine van *his majesty's* regering-Pitt in 1805 had kunnen rollen. Buiten de constatering dat Napoleon goed kaarten kon lezen en snel troepen kon laten opmarcheren, heeft Johnson geen goed woord veil voor de man. De biografie vergelijkt Napoleon uiteindelijk met de heer van stand die hem versloeg in Waterloo: de hertog van Wellington. Die moeten we heel wat hoger inschatten, aldus deze hedendaagse historicus, die daarvoor een bewijslast aanvoert die soms op de lachspieren werkt. Zo bijvoorbeeld wanneer Johnson verklaart waarom Bonaparte zijn hoed in de breedte op zijn hoofd droeg: 'Maar terwijl Bonaparte zijn hoed in de breedte op zijn hoofd zette, droeg Wellington de punten naar achteren en naar voren. Waarom? Wellington tilde zijn hoed graag op, uit beleefdheid en om een groet te beantwoorden. Bonaparte nam zijn hoed zelden voor iemand af.' De vraag is of je met een dergelijke eenzijdige inkleuring wat opschiet als lezer. Toch is het meestal deze literatuur die ons in Nederlandse vertalingen bereikt. Zoals bekend is het meestal de versie van de overwinnaar die overeind blijft.

Dat betekent echter niet dat we die tweehonderd jaar na dato klakkeloos moeten blijven herkauwen. Wat meteen een van de redenen vormt waarom ik 'mijn' Napoleon schreef. Het werd tijd voor een hedendaagse blik vanuit de Lage Landen op deze belangrijke historische figuur, een beschouwing die nuchter en onbevangen wil

zijn. Het leidde tot een queeste: een boek schrijven over Napoleon Bonaparte dat screen is in zijn benadering, correct in zijn weergave van historische feiten en zo onpartijdig en afgewogen mogelijk in zijn houding ten aanzien van het hoofdpersonage. Dat leidde er onder meer toe dat ik Napoleons acties niet alleen heb willen kaderen binnen ons hedendaagse normenpatroon, maar vooral ook in dat van zijn tijd.

Er is nog een andere lens die ik op het onderwerp wilde richten. Al te vaak werd het verhaal van Napoleon geschreven vanuit het idee dat alles wat onder zijn bewind gebeurde, het werk was van één man, het gevolg was van zijn visie en voortspoot uit zijn persoonlijke masterplan. Ook dat is een mythe. Vaak was het anders, vaak had hij geen visie en al helemaal geen masterplan. Het waren de uitzonderlijke maatschappelijke orkanen van zijn tijd die hem voortstuwden en die hij eerder onderging dan maakte. Op beslissende ogenblikken leek hij gedirigeerd te worden door de historische omstandigheden die hem de maat oplegden. Ook het belang van zijn directe omgeving mag niet onderschat worden. De maatschappij die hij wilde en leidde is allicht voor een groot stuk door hem bedacht, maar de onderneming was zo gigantisch en werd op zo'n extreem korte tijd tot stand gebracht dat het onmogelijk het werk van één man geweest kan zijn, ook al regeerde hij vooral in zijn laatste jaren als een dictator. Het realiseren van een republikeinse monarchie over het hele Europese continent is het werk en de wil geweest van een hele generatie die geloofde in humanisme, gelijkheid, goed bestuur en rechtspraak. Zonder hen was er geen Napoleon geweest – maar zonder Napoleon hadden zij niets kunnen verwezenlijken. Bovendien ging het niet alleen om Fransen, maar ook om Nederlanders, Belgen en Duitsers.⁵ Ook hun verhaal is dus her en der verweven in de innerlijke bedrading van deze biografie.

Kan men ten slotte over Napoleon spreken in uitsluitend politieke termen? Het zou bijzonder jammer zijn om daardoor zijn persoon-

lijkheid en manier van leven en denken buiten beschouwing te laten. Weinig mensenlevens zijn zo fascinerend geweest als het zijne. Zijn levensloop is doorspekt met geruchtmakende gebeurtenissen, staaltjes van onvoorstelbare durf, levensgevaarlijke situaties en soms hilarische persoonlijke anekdotes. Hij was niet zuinig op zichzelf en heeft geleefd voor tien. Het oervoorbeeld van de selfmade mens, die vanuit een kansloze maatschappelijke positie naar de allerhoogste klom, met een keiharde smak weer neerstortte en zich uit alle macht nog een laatste keer oprichtte om zich opnieuw te melden aan de grote poort.

Om ook dat perspectief te brengen, heb ik behalve op de voor de hand liggende getuigenissen van de grote spelers uit die tijd ook een beroep gedaan op die van de kleine garnalen. Zo trof ik bijvoorbeeld een bijzondere getuigenis aan bij Napoleons persoonlijke bediende, Constant Wairy. Vijftien jaar lang heeft Constant zijn meester terzijde gestaan als steun en toeverlaat in de bad- en kleedkamer, in de coulissen van de macht maar ook in de kamptenten van de vele slagvelden die ze samen hebben aangedaan. Hij was twintig jaar oud toen hij aan zijn dienst begon. Toen hij Napoleon vijftien jaar later verliet, scheen het deze jongeman toe alsof zijn leven voorbij was. ‘Net zoals iedereen die zoals ik geleefd heeft te midden van de veroveringen en de heerlijkheden van het keizerrijk, denk ik: wat rest er nog?’ zo omschreef Constant Wairy jaren later het gevoel dat vele gewone mensen aan die tijd hadden overgehouden. ‘Als wij in de kracht van ons leven verward raakten in de turbulenties van die al te korte, zij het zeer rijke periode, dan komt het ons voor dat we een heel leven gevuld hebben. Het is nu tijd dat ieder van ons zich te ruste legt. Het ogenblik is gekomen om ons uit de wereld terug te trekken en de ogen te sluiten. Wat is er nog te zien dat evenveel waard is als wat we toen hebben gezien? Wat wij meegemaakt hebben, maakt een man geen twee keer in zijn leven mee. De herinneringen zijn zo sterk dat ze volstaan voor de tijd die ons nog rest. [...] Ik was getuige. Ik heb alles gezien en ik kan zeggen: ik was erbij.’⁶ Deze ene passage uit de

inleiding van Constant Wairy's memoires ontroerde me en gaf me zin om zijn verhaal uit te pluizen. Het zal de lezer niet berouwen, zo is mijn verwachting.

Er waren ook enkele andere, kritischere waarnemers in de achterkamers. Mevrouw Claire de Rémusat bijvoorbeeld, een hofdame van Napoleons eerste echtgenote Joséphine de Beauharnais. Rémusat heeft de zaken toen bijzonder scherpzinnig geobserveerd en met boeiende kracht neergeschreven. De radar stond ook bijzonder goed opgesteld bij Laure Junot, de echtgenote van een van Napoleons intiemste vrienden. Niet alleen trof ze Napoleon een paar keer 's nachts aan op de rand van haar bed en leerde zo de benepen kantjes van de keizer kennen, tegelijk wist ze ook zijn persoonlijkheid grondig te fouilleren.

Rémusat, Junot en Wairy waren geen politiek analisten. Hun oordeel was wat dat betreft allicht te zeer gekleurd door de tijdgeest. Daarom heb ik hun politieke en beschouwende opmerkingen over Napoleon terzijde gelaten. Dat geldt overigens ook voor mijn selectie uit de memoires van Napoleons secretaris Bourrienne. Hun observaties van de mens Napoleon Bonaparte werden echter nooit gecontesteerd. Rémusat en Junot bekeken de zaken bovendien vanuit een vrouwelijk en onafhankelijk perspectief. Daardoor hebben ze sterk bijgedragen tot een objectivering van Napoleons verhaal – althans toch het mijne.

Al deze verschillende perspectieven hebben er uiteindelijk toe geleid dat deze biografie rijk gestoffeerd raakte. Daarom heb ik in overleg met de uitgeverij besloten ze te splitsen in twee delen. Napoleons leven biedt daartoe trouwens zelf een natuurlijke cesuur aan. Waar die ligt, laat ik graag de lezer zelf ontdekken. In dit eerste deel zullen we hem overigens voornamelijk benoemen met zijn familienaam Bonaparte, en zelfs met het aanvankelijke Buonaparte. Napoleon noemde men hem pas systematisch en uitsluitend vanaf het ogenblik dat hij

keizer werd. Maar in de tijdsperiode die het eerste deel van dit boek bestrijkt, werd hij door vriend en vijand met zijn familienaam aangesproken. Die naamsevolutie zegt iets over zijn persoonlijke traject en over de verruiming van zijn ambities en perspectieven: van kleine Corsicaan over officier van de Revolutie tot groot strateeg, en ten slotte monarch.